

Pavao Tekavčić - pragmalingvist

Magdalena Nigoević
Filozofski fakultet u Splitu
University of Split, Croatia

UDK: 811.163.42.09 Tekavčić, P.
811.163.42'42:811.131.1'42
Pregledni rad
Refereed Article

Sažetak

Cilj je ovoga rada izložiti studije P. Tekavčića iz područja hrvatsko-talijanske kontrastivne analize u kojima se prvi put propituju neke pragmatičke teme od iznimne važnosti za proučavanje diskursnih karakteristika hrvatskoga i talijanskoga jezika. Posebna je pozornost posvećena podužoj studiji iz 1989. godine u kojoj se autor bavi problematikom tzv. „čestica“ u hrvatskome jeziku i njihovih ekvivalenata u talijanskome jeziku.

Ključne riječi: Pavao Tekavčić, pragmalingvistika, „čestice“

Pavao Tekavčić je, osim velikog doprinosa u proučavanju povijesti talijanskoga jezika¹, dao jednaki doprinos u razvoju sociolingvistike, pragmalingvistike i jezika komunikacije. Višestruko su zanimljivi njegovi radovi iz područja hrvatsko-talijanske kontrastivne analize u kojima se prvi put propituju neke pragmatičke teme na primjerima tih jezika.

U okviru studija suvremenoga rovinjskoga istroromanskog govora autor analizira pragmalingvističke funkcije kroatizama u književnim djelima rovinjskih pisaca (Tekavčić, 1984b), odnosno donosi pregled glavnih izražajnih sredstava za pragmatičke i tekstovne sadržaje u proznim djelima (crtice, skečevi) na današnjem rovinjskom istroromanskom govoru (Tekavčić, 1992b). Na primjerima Šenoine proze (Tekavčić, 1992a) analizira neke pragmalingvističke i tekstne (transfrastičke) jezične elemente, poput performativnih zavisnih rečenica, vezivanja i stapanja rečenica, anafore i katafore, intenzifikacije pridjeva i sl. Proučavajući upitne rečenice (Tekavčić, 1999) na proznim tekstovima jedne hrvatske kulturne djelatnice, klasificira ih u određene kategorije pitanja i posebno se osvrće na zanimljive i bogate pragmalingvističke sadržaje te vrste rečenica.

U nastavku ćemo izložiti neke studije koje su od posebne važnosti za svako daljnje proučavanje diskursnih karakteristika hrvatskog i talijanskog jezika. Pišući o priložima, autor analizira pojedine pragmalingvistički važne riječi koje *imaju neke zajedničke crte s priložima, ali se ipak od njih toliko razlikuju da ih ne možemo uvrstiti u istu sintaktičku ni semantičku kategoriju* (Tekavčić, 1982b:4). Utvrdivši da riječi

1 Usp. P. Tekavčić, *Grammatica storica dell'italiano* (I-III), Milano, Mulino, 1980[1972].

poput *navodno, valjda, tobože, zapravo* i sl. imaju izrazito pragmatički sadržaj, on u njima vidi *površinske zamjenice potpunih dubinskih rečenica*. Baveći se izrazima za restrikciju u hrvatskom i talijanskom jeziku (Tekavčić, 1984a), autorova je temeljna ideja bila istaknuti važnost i neodvojivost semantičke, sintaktičke i pragmatičke komponente u jezičnim analizama. U ovom radu prvo promatra semantičku stranu s njezinim pragmatičkim aspektima, da bi se potom usredotočio na definicije, status i klasifikaciju tih riječi, dakle njihovu sintaktičku stranu. Prema autoru, postoji velika nesigurnost i nedosljednost u definiciji i klasifikaciji, ne samo analiziranih izraza za restrikciju (hr. *samo, jedino, tek istom, isključivo*; tal. *soltanto, solo, unicamente, pure, appena, esclusivamente*), već čitavih kategorija ‘tradicionalnih vrsta riječi’ u koje se ti izrazi najčešće ubrajaju, a to su priloge i čestice. Navodeći različite definicije priloga i čestica, zaključuje da se analizirani izrazi ne mogu jednoznačno uvrstiti ni u priloge, ni u čestice. Budući da *modificiraju značenje onih rečeničnih konstituentata na koje se odnose te ih na taj način i donekle određuju* autor za te izraze restrikcije predlaže naziv ‘restriktivni determinanti’ (Tekavčić, 1984a:17). U radu iz 1994. godine, poetičnog podnaslova „Jedan kamenčić u hrvatsko-talijanskom kontrastivnom mozaiku“, autor uspoređuje hrvatski veznik *a* s talijanskim ekvivalentima *e* i *ma*, a s posebnim obzirom na lokuciju *E dire che (E pensare che)*. Zaključuje da u tekstnom smislu ta lokucija uvijek stoji na početnom položaju, da pretpostavlja prethodni tekst i na njega se nadovezuje, dok s pragmatičkog gledišta izražava iznenađenje i suprotnost, često s negativnom semantičko-afektivnom komponentom.

U podužoj studiji iz 1989. godine bavi se problematikom tzv. „čestica“² u hrvatskom jeziku i njihovih ekvivalenata u talijanskom jeziku. Prema autoru, riječ je o elementima koji odražavaju subjektivni govornikov stav i uglavnom su sintaktički neovisni od ostatka rečenice. On pokušava pomiriti bit te kategorije riječi, prema tradicionalnoj klasifikaciji vrsta riječi, i izrazito pragmatičke sadržaje koje takve riječi izražavaju. Navodeći različite definicije čestica, zaključuje da heterogenost kategorije „čestica“ nije ništa manja od „svaštarstva“ tradicionalne kategorije priloga³ te *da svaka klasifikacija vrsta riječi mora priznati neki ostatak* (Tekavčić, 1989:128). Pokušavajući na neki način sistematizirati tu kategoriju, donosi popis od 149 jezičnih jedinica (od kojih je 55 preuzeto iz različitih izvora a 94 su autorove nadopune) – tzv. „čestica“⁴ na kojima će se provesti analiza. Središnji dio studije predstavlja semantička i pragmatička analiza nabrojanih hrvatskih „čestica“ kojima se pridodaju talijanski ekvivalenti. Autor navodi prvotna (logička) značenja, ali u cijeloj se klasifikaciji posebno osvrće na značenja koje on naziva „izvedena ili sekundarna (afektivna i/ili pragmatička)“ značenja. Naime, *pragmatička (afektivna) značenja uvijek su izvedena iz prvotnih (logičkih) značenja*, a ne obrnuto. Semantički

2 Premda u radu koristi naziv „čestica“, piše ga između navodnika jer se ne slaže s tim nazivom i upotrebljava ga „isključivo zbog kratkoće“ (Tekavčić, 1989: 184, f.n.1).

3 Usp. rad o prilogima (Tekavčić, 1982b).

4 Sam autor kaže da je za potrebe ove studije trebalo provesti selekciju te da, osim nekih slučajeva, ne obrađuje lokucije ni rečenice u funkciji „čestica“. (Tekavčić, 1989:129)

razvoj ide od logičkoga prema pragmatičkom, nikada u suprotnom smjeru. (Tekavčić, 1989: 135, 182). Temeljem nekih semantičkih crta, autor provodi klasifikaciju u sedam (7) velikih skupina koje dalje dijeli na različite podskupine. U kratkim ćemo crtama izložiti tu klasifikaciju:

1. Prvu skupinu čine „čestice“ koje se upotrebljavaju u različitim govornim situacijama, u dijalogu i sl. U nastavku ih dijele na „čestice“ koje:
  - a) izriču kategoričku afirmaciju (hr. *da, jest*//tal. *sì*) i kategoričku negaciju (hr. *ne*//tal. *non, no*)
  - b) izriču slaganje sa sugovornikovim iskazom (hr. *pa da*//tal. *già*)
  - c) pojačavaju kategoričke afirmacije, odnosno negacije (hr. *bez sumnje, svakako, nikako, ni u kojem slučaju, naravno, očito, možda* i mnoge druge//tal. *ad ogni modo, in ogni caso, affatto* (uz negaciju), *per niente, naturalmente, senz'altro, forse ecc.*)
  - d) izražavaju ekviprobabilitet između afirmacije i negacije (hr. *možda*//tal. *forse, può darsi*)
  - e) izražavaju različite stupnjeve vjerojatnosti (hr. *možda, vjerojatno, valjda, jamačno, pouzdano, sigurno, zacijelol*//tal. *forse, può darsi, probabilmente, certamente, certo, senz'altro, sicuramente, sicuro*).
2. U drugu skupinu ulaze sve one riječi ili izrazi koji se također upotrebljavaju u dijalogu, a nisu sredstva izricanja afirmacije, negacije ili međustupnjeva, primjerice:
  - a) deiktičke „čestice“ (hr. *evo, eto, enol*//tal. *ecco*)
  - b) upitne „čestice“ (hr. *li, da li, zar*//tal. nema posebnih upitnih „čestica“ pa se pitanja signaliziraju intonacijom, redom riječi, ponekad i drugim „česticama“)
  - c) hrvatska „čestica“ *sàmo* i njezine pragmatičke funkcije
  - d) imperativa glagola *dati* i njegovo pragmatičko, tj. adhortativno značenje
  - e) hrvatska „čestica“ *ma* (tal. *ma*) koja izražava nestrpljenje
  - f) hrvatski izraz *lijepo* kao prilog i „čestica“ s pragmatičkim funkcijama
  - g) hrvatske „čestice“ *zaista (doista), zbilja, ozbiljno* (tal. *a proposito, sul serio, scherzi a parte*) kada se u razgovoru nečega sjetimo
  - h) hrvatska „čestica“ *to* (tal. *mai*) za izricanje čuđenja i nedoumice.
3. U treću skupinu autor ubraja one „čestice“ kojima govornik iskazuje svoju subjektivnu procjenu nečega⁵ i to:
  - a) pozitivnu subjektivnu procjenu (hr. *srećom*//tal. *per fortuna, fortunatamente*)
  - b) negativnu subjektivnu procjenu (hr. *nažalost*//tal. *purtroppo, disgraziatamente*)
  - c) čuđenje (hr. *začudol*//tal. *cosa strana, stranamente*).

5 Dodaje također da su ove „čestice“ u sintaktičkom smislu izvan strukture rečenice, pa im je stoga mjesto u redu riječi vrlo slobodno, a u pismu su često odvojene zarezima.

4. Četvrtu, najveću skupinu, naziva „kvantifikatorima“, jer u nju ubraja sve izraze koji se upotrebljavaju za izricanje različitih aspekata kvantifikacije. Tu spadaju:
- „čestice“ precizacije, intenzifikacije, pojašnjenja, tumačenja i sl. (hr. *upravo, baš; zapravo, u stvari; dapače; čak; naprosto, jednostavno*//tal. *appunto, proprio, addirittura; a dire il vero, in fondo; anzi; perfino; semplicemente*)
  - „čestica“ ublažavanja kategoričnosti (hr. *pa* // tal. *be'/beh*)
  - kvantifikatori u užem smislu⁶ (hr. *malo; dosta; potpuno, posve, sasvim, totalno; naročito, pogotovo(-u)*//tal. *un po'; abbastanza; completamente, del tutto, interamente, pienamente, totalmente; particolarmente, soprattutto*)
  - kvantifikatori koji služe izricanju približnosti/aproksimacije (hr. *jedno, oko, otprilike, približno, po prilici, više-manje, recimo; gotovo, skoro, tako reći*//tal. *a un di presso, all'incirca, a occhio e croce, approssimativamente, circa, più o meno, diciamo; per poco, quasi, per così dire*)
  - „čestice“ dodavanja, koje je prema autoru također oblik kvantifikacije (hr. *i, još, također; ni, niti; a kamoli*//tal. *anche, pure; né, neanche; tanto più/ tanto meno*)
  - „čestice“ restrikcije/ograničenja (hr. *samo, jedino, isključivo*//tal. *soltanto, solo, solamente, unicamente*)
  - „čestice“ vremenske kvantifikacije (hr. *već, već jednom, sad već; još; istom, tek; jedva; opet, ponovno*//tal. *già, una buona volta, ormai; ancora; soltanto, solamente, appena; a stento, con fatica; di nuovo, ancora, un'altra volta*).
5. Petu skupinu čine „čestice“ koje izriču različite aspekte logičkoga odnosa uzroka i posljedice, i to:
- „čestice“ koje izriču konkluzivni odnos (hr. *dakle, prema tome, stoga, zato*//tal. *dunque, perciò, per la qual cosa, quindi*)
  - „čestice“ dokazivanja i objašnjavanja (hr. *ionako, uostalom; konačno, najzad, na kraju krajeva, napokon, naposljetku; naime*//tal. *tanto, del resto, d'altronde; alla fin fine, in fin dei conti, cioè, vale a dire, perché*)
  - „čestica“ namjernog značenja (hr. *zato*//tal. *perciò*)
  - „čestice“ koje su ekvivalenti pogodbenih rečenica, budući da se i pogodbene rečenice mogu uvrstiti u izraze kauzalnoga odnosa (hr. *inače*//tal. *se no/ sennò, altrimenti*)
  - „čestice“ koncesivnog značenja (hr. *doduše, istina; ipak; svakako, u svakom slučaju; bar(em), u najmanju ruku*//tal. *è vero, a dir vero; lo stesso, tuttavia; comunque; almeno, per lo meno, quanto meno, al minimo, a dir poco*)
  - „čestice“ adverzativnog značenja (hr. *a; naprotiv, pak, međutim*//tal. *invece, al contrario; anzi, tutt'altro; sennonché*)
6. Šesta skupina obuhvaća one „čestice“ koje iskazuju govornikov stav prema istinitosti, faktičnosti onoga što se govori, odnosno prenosi:

6 Odnosi se na 'priloge količine' i 'neodređene pridjeve i priloge' po tradicionalnoj podjeli, međutim ovdje se ističu samo njihova sekundarna, izvedena, pragmatička značenja.

- a) „čestice“ kojima govornik potvrđuje istinitost (hr. *doista, stvarno, uistinu, zaista, zbilja*/tal. *davvero, effettivamente, in effetti, infatti, veramente*)
- b) „čestice“ kojima govornik iskazuje svoju rezervu prema istinitosti (hr. *navodno*/tal. *come si dice, a quanto si dice, stando a quel che si dice*)
- c) „čestice“ kojima govornik svjesno aludira na neistinitost iskaza (hr. *tobož*//tal. *far finta di, pretendere di*)

7. U sedmu skupinu autor je uvrstio one „čestice“ koje izriču dvije suprotne operacije (rezimiranje i raščlanjivanje) na relaciji „cjelina – dijelovi“:

- a) „čestice“ koje rezimiraju sastavne dijelove u cjelinu (hr. *ukratko, jednom riječju*/tal. *insomma*)
- b) „čestice“ koje raščlanjaju cjelinu na sastavne dijelove (hr. *i to; na primjer* //tal. *e ciò, e precisamente; ad/per esempio*)

Nakon ove vrlo razrađene klasifikacije, autor zaključuje da se značenje neke „čestice“ uglavnom *može potpuno parafrazirati samo u obliku potpuna iskaza*“(Tekavčić, 1989: 183). Budući da se pragmatika i ostvaruje na razini potpuna iskaza aktualizirana u govornom činu, upravo su „čestice“ kategorija riječi najviše namijenjene izražavanju pragmatičkih sadržaja. U nastavku autor predlaže definiciju „čestica“:

„Posebna kategorija riječi, sa semantičke strane prvenstveno pragmatičkoga značenja, a sa sintaktičke strane površinski predstavnici, koncentrat, a to znači zamjenice (naravno, ne u anaforičkom smislu), jednoga potpunog iskaza na razini semantičke dubinske strukture, koji na površini mogu biti samostalni konstituenti rečenice ili determinanti drugih konstituenata.“ (Tekavčić, 1989: 183-184)

Kao rezultat ove definicije predlaže i naziv „pragmatičke rečenične zamjenice (*sostituenti profrastici pragmatici*)“ (Tekavčić, 1989: 184) koji bi na najbolji način oslikavao analiziranu kategoriju jezičnih elemenata.

Eventualne nedostatnosti ovoga rada iščitavaju se na razinama tradicionalnih gramatičkih promišljanja, što je posljedica činjenice da se tradicionalna gramatologija ograničavala na proučavanje različitih vrsta riječi. Cijela je studija krenula od definicije pojma „čestica“ kao vrste riječi i od popisa tih riječi iz različitih izvora. Čini nam se da kriterij po kojemu su ti izrazi u različitim gramatikama klasificirani kao čestice nije dostatan, jer i sam autor piše kako je to vrsta riječi u koju se „trpa“ tzv. ostatak. Također nam se čine nedovoljno razrađeni kriteriji autorovih nadopuna tom popisu⁷, koji su dosta široko postavljeni. Budući da smatramo da ne postoji

7 Kriteriji za odabir autorovih nadopuna su: semantička i pragmatička srodnost s materijalom u izvorima, razgraničenje od priloga ili eventualnih drugih vrsta riječi te osobna kompetencija.

popis diskursnih oznaka koji bi bio, kako autor vrlo oprezno navodi, *u razumnoj mjeri potpuno* (Tekavčić, 1989:130), jer je, po našem uvjerenju, riječ o otvorenom skupu jezičnih elemenata, čini nam se da je svaki pokušaj popisivanja koji polazi od tradicionalnih kategorija „vrsta riječi“, unaprijed osuđen na nedostatnosti.

Zaključuje se ipak da je potonji autorov rad nezaobilazan u svim daljnjim pragmlingvističkim studijama hrvatskoga jezika (a posebice u usporedbi s talijanskim), jer je prvi put analitičkom preciznošću raslojio jednu tradicionalnu kategoriju riječi, proširio joj dotadašnje granice i otvorio je komunikacijskim pristupima i pragmlingvistički impostiranim istraživanjima, ukratko živom svakodnevnom govoru, a da ipak pritom nije ništa izgubio od znanstvene razine.

Literatura

- Tekavčić**, Pavao (1999). „Pragmatika upitnih rečenica (na proznim tekstovima Željke Čorak)“. U: Badurina, Lada; Ivanetić, Nada; Pritchard, Boris; Stolac, Diana (ur.). *Teorija i mogućnosti primjene pragmlingvistike*, Zbornik HDPL, Zagreb/Rijeka, 781-790.
- Tekavčić**, Pavao (1994). Hrvatski veznik *a* i talijanska lokucija *e dire che*. Jedan kamenčić u hrvatsko-talijanskom kontrastivnom mozaiku. *Strani jezici*, 13/1, 2-7.
- Tekavčić**, Pavao (1992a). Neke pragmlingvističke i transfrastičke značajke Šenoine proze. *Suvremena lingvistika*, 33, 3-19.
- Tekavčić**, Pavao (1992b). Pragmatika i lingvistika teksta u studiju jezika suvremene istroromanske književnosti. *Dometi*, 7/8, 311-318.
- Tekavčić**, Pavao (1989). Prema kontrastivnoj pragmatici tzv. „čestica“ u hrvatskom ili srpskom i talijanskom jeziku. U: *Rad JAZU*, knj. 427, 127-194.
- Tekavčić**, Pavao (1984a). Kontrastivne bilješke o semantičkim, pragmatičkim i sintaktičkim aspektima izraza za restrikciju u hrvatskom ili srpskom i talijanskom. *Strani jezici*, 1/2, 4-20.
- Tekavčić**, Pavao (1984b). Le funzioni pragmlinguistiche dei croatismi nei testi rovignesi contemporanei. *Linguistica*, 24, 335-353.
- Tekavčić**, Pavao (1982a). „Intorno ad alcuni “ribelli” nella tipologia. Osservazioni contrastive su materiale italiano, serbocroato e latino“. U: *Studije iz kontrastivne analize italijanskog i srpskohrvatskog jezika*, 2. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 5-22.
- Tekavčić**, Pavao (1982b). O prilozima i »prilozima«. Sintakto-semantičke, pragmlingvističke i kontrastivne bilješke. *Strani jezici*, 1/2, 3-12.
- Tekavčić**, Pavao (1980² [1972]). *Grammatica storica dell'italiano, pubblicata (I. Fonematica, II. Morfosintassi, III. Lessico*. Bologna: il Mulino.

Pavao Tekavčić – Pragmalinguist

Summary

The aim of this paper is to present the research performed by P. Tekavčić in the field of Croatian-Italian contrastive analysis, in which some aspects of pragmatics of exceptional importance for the study of discourse characteristics of the Croatian and the Italian language were analysed for the first time. A particular attention is given to an extensive study performed in 1989, in which the author discusses the issue of “particles” in the Croatian language and their equivalents in the Italian language.

Key words: Pavao Tekavčić, pragmalinguistics, “particles”